

17. ve 18. Yüzyıl Osmanlı Kitap Süsleme Sanatında Dört Çiçek: Lale, Gül, Karanfil ve Sümbül Örneği

Four Flowers in 17th and 18th Century Ottoman Book Decoration Art: Tulip, Rose, Carnation and Hyacinth

ÖZET

Bu çalışmanın konusunu Osmanlı kitap sanatında kullanılmış olan çiçek motifleri oluşturmaktadır. Çalışmanın amacını, 17 ve 18. yüzyıl Osmanlı kitap sanatlarında kullanılmış olan çiçek motiflerinin incelenmesi, örnekleri ile birlikte sunulması ve Osmanlı kitap süsleme sanatında çiçek resimlerinin öneminin ortaya konulması oluşturmaktadır. Osmanlı kitap sanatına olan ilginin artırılması ve yaygınlaştırılması, Türk kültürünün paylaşımı ve kaybolmaması için oldukça önemlidir. Her kültürde sembolik anlamları bakımından farklılık gösteren ve her çeşit güzelliği ifade eden çiçek, Osmanlı döneminde kültürel ve sosyal hayatın vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Belgesel tarama tekniğinin kullanıldığı bu çalışmada; yurtiçi ve yurtdışı müzelerdeki çevrim içi katalog bölümlerinden yararlanılmış, sözlük, tez, makale, kitap ve dergilere ulaşılmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda; Osmanlı kitap süsleme sanatında çiçek resimleri incelenerek, Osmanlı kitap süsleme sanatında sıklıkla kullanılan lale, gül, karanfil ve sümbül yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Kitap Sanatları, Tezhip, Natüralist Çiçek, Şükufe

ABSTRACT

The subject of this study is the flower motifs used in Ottoman book art. The aim of the study is to examine the flower motifs used in the 17th and 18th century Ottoman book arts, to present them with examples and to reveal the importance of flower paintings in the Ottoman book decoration art. Increasing and disseminating the interest in Ottoman book art is very important for sharing and not losing Turkish culture. The flower, which differs in its symbolic meanings in every culture and expresses all kinds of beauty, became an indispensable element of cultural and social life in the Ottoman period. In this study, in which the documentary scanning technique was used; Online catalog sections in domestic and foreign museums were used, and dictionaries, theses, articles, books and journals were accessed. In line with this information; Tulips, roses, carnations and hyacinths, which are frequently used in Ottoman book decoration art, were included by examining the flower pictures in the Ottoman book decoration art.

Keywords: Book Arts, Naturalistic Flower, Illumination, Şükufe

GİRİŞ

Bir milletin tarihi boyunca üretmiş olduğu yazılı, sözlü, maddi ve manevi tüm unsurlara kültür denmektedir. Türklerin yaşamış olduğu hayat mücadeleleri, bozkırın sunmuş olduğu hayat şartları, ilişki kurdukları yabancı kültürler ile beraber Türk kültür ve sanatı belirli bir çerçevede İslam dünyasında ortak kullanılmıştır. Özellikle Osmanlı gibi 600 yıl dünyada hüküm sürmüş bir İmparatorluğun sahip olduğu kültürel değerler oldukça fazladır (Soysaldı, 2018: 306). Türk süsleme sanatları oldukça köklü bir geçmişe sahiptir. Orta Asya'dan başlayan tarihi ile Cumhuriyet'ten sonrasına kadar da devam etmektedir. Türk süsleme sanatları; geniş bir yelpazede Türk kültürünü en güzel şekilde yansıtmış ve yaşatmış alanlardan biridir. Mimari, yazma kitap sanatları, süsleme sanatları ile ön plana çıkan Türk sanatında, süsleme sanatlarının payı oldukça büyüktür. Bunun yanı sıra Türk sanatları içerisinde kitap sanatlarının vazgeçilmez bir yeri vardır. Yazma kitap sanatları içerisinde; minyatür, cilt, hat, tezhip ve katı' gibi sanat alanları bulunmaktadır (Özkeçeci ve Özkeçeci, 2007: 17).

Bitkisel kökenli süsleme motifleri geleneksel sanatların temelini oluşturmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak; süsleme sanatlarımızda en çok kullanılan motiflerin başında çiçekler gelir. Türkler, İslamiyet'in kabulünden sonra bitki motiflerini daha fazla kullanmaya başlamıştır (Akar ve Keskiner, 1978: 10). Bu motifler dönemin sanatkarları tarafından incelenmiş ve farklı dönemlerde; stilize, yarı stilize ve natüralist şekilde resmedilmişlerdir. Özellikle Türk kağıt oymacılığı ile yapılan albümlerde çiçekler birbirinden farklı kağıtlardan kesilmiş, yarı stilize veya natüralist şekillerde uygulanmıştır (Fotoğraf 1).

Meral Büyükyazıcı¹
Burcu Eryılmaz²

How to Cite This Article

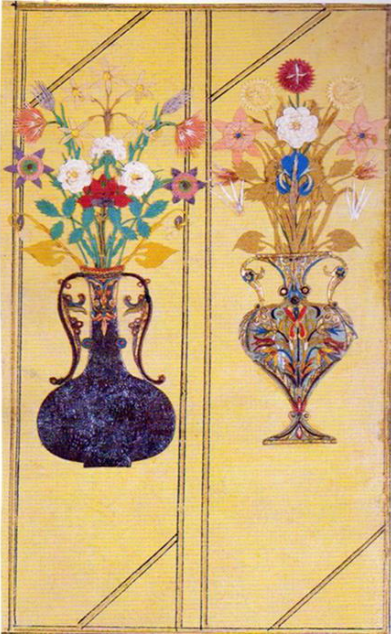
Büyükyazıcı, M. & Eryılmaz, B. (2023). "17. ve 18. Yüzyıl Osmanlı Kitap Süsleme Sanatında Dört Çiçek: Lale, Gül, Karanfil ve Sümbül Örneği" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:110; pp:6463-6486. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sssj.69047>

Arrival: 22 January 2023
Published: 30 April 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr. Öğrt. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Kuyumculuk ve Mücevher Tasarımı Bölümü, Kuyumculuk ve Mücevher Ana Sanat Dalı, Ankara, Türkiye. ORCID: 0000-0002-6760-7961

² Dr. ORCID: 0000-0003-0028-7745

Fotoğraf 1. Türk Şiir Antolojisi, vazoda çiçekli katı', BL, Or. 1588 13763 BD, 94 (Atasoy, 2002: 74).

Türk süsleme sanatında 15. yüzyıldan itibaren büyük bir zenginlik yaşanmış ve çiçekler zenginleşerek gerçeğine yakın halleriyle resmedilmeye başlanmıştır. Saray bahçelerini oluşturan gül, sümbül, lale, nergis, süsen, zerrin, meyve ağaçları ve bahar dalları Türk süsleme sanatında konu olmaya başlamıştır. Bununla beraber bu çiçek motiflerinin yanına yeni çiçek motifleri de eklenmiştir. Çiçek sevgisi özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde zirve yapmış ve yüzyıllar boyu artarak devam etmiştir (Atasoy, 2002: 46). 15. yüzyıldan sonra stilize edilerek kullanılmış olan çiçek motifleri, 17. yüzyıldan sonra doğal halleri ile kitap sanatlarında yerini almıştır. Türk sanatında üsluplaşma yerine bitkilerin doğada bulunan en doğal hallerine yakın resimlenmesi benimsenmiştir. Bu dönemde Türk süsleme sanatında özellikle tek çiçekler ve farklı çiçeklerin bir araya getirilerek uygulandığı desenler sıklıkla tercih edilmiştir. Böylece; kitap sanatlarında içinde çeşitli veya tek çeşit çiçeklerin resimlerinin yer aldığı çiçek ressamlığı denilen yeni bir tür ortaya çıkmıştır (Özkeçeci ve Özkeçeci, 2007: 49).

Türk süsleme sanatları; 16. yüzyılda Batı'da gerçekleşen ve dönüşen zevk ve anlayışlarından etkilenmiş ve bu anlayış dönemin sanatına hakim olmuştur. Bunun sonucunda yapılan süslemelerde natüralist çiçekler ağırlık kazanmıştır. Türk süsleme sanatında çiçek motifleri, 17. ve 18. yüzyılda en parlak dönemlerini yaşamıştır. 1784 tarihli Muzaffername isimli cilt eserde görüldüğü üzere; geleneksel süslemenin yanı sıra demetler halinde süsen, gül, peygamber çiçeği, anemon, şebboy gibi çiçeklerde natüralist çiçek üslubunun belirgin şekilde kullanıldığı görülmektedir (Fotoğraf 2), (Atasoy, 2002: 185).

Fotoğraf 2. Muzaffername cildinin iç kapak süslemesi, TSM EH 1339 (Atasoy, 2002: 184).

Kitap sanatları içinde yer alan cilt sanatında çiçek merakı hiç eksik olmamış ve artarak devam etmiştir. Süsleme üslubuna dayanılarak 18. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilebilen kahverengi deri ciltte, şemse ve köşeliklerdeki renkli çiçeklerden gül ve anemonlar tanımlanabilmektedir (Fotoğraf 3), (Demiriz, 2005: 152).

Fotoğraf 3. Risale-i İstirahat el-Mulük, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, A 6211 (Demiriz, 2005: 160).

Türk süsleme sanatlarında vazolu ve vazosuz çiçek buketleri, çiçek minyatürleri ve yarı natüralist çiçekler fyonklu veya serbest olarak doğadan stilize edilerek geleneksel Türk kitap sanatlarında kullanılmıştır. Daha sonra geleneksel çiçek motiflerinin yanı sıra Avrupa'dan etkileniş ile beraber en çok sevilen ve tercih edilen çiçek motiflerinden olan lale, gül, karanfil, sümbül gibi çeşitli çiçeklerden oluşan çiçek buketleri yeni tasarımlarda kullanılmıştır (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 4. Silsilename-i Osmaniye (Padişah Tasvir-i Osmaniye), H. 1099/1687-88 İÜNEK T.9366 (Demiriz, 2005: 72).

Avrupa'dan esinlenerek başlayan bu harmanlanış, Türk süsleme sanatı ile birleşmiş ve daha sonra Türk Rokokosu üslubunun yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Türk Rokokosu her tür süsleme sanatında 19. yüzyıl boyunca da yaygın olarak kullanılmaya devam etmiştir (Fotoğraf 5,6).

Fotoğraf 5. Çiçek albümü (Tanındı, 2019: 311).

Fotoğraf 6. Çiçek albümü (Tanındı, 2019: 311).

Bu çalışma ile Türk kitap süsleme sanatında kullanılan natüralist ve yarı natüralist çiçek resimlerinin Osmanlı dönemindeki kullanımı ve özelliklerini keşfetmek amaçlanmaktadır. Çalışmada; Türk süsleme sanatının önemli dört çiçek motifini oluşturan gül, lale, karanfil ve sümbülden bahsedilmiştir. Bu çalışmanın Türk kültürüne katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışma, tarama modelinde nitel bir araştırmadır.

Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın kapsamını; Türk kitap süsleme sanatında özellikle 17. ve 18. yüzyılda Osmanlı'da kullanılan çiçek motifleri oluşturmaktadır. Örneklemine ise; bu yüzyıllarda kullanılan lale, gül, sümbül ve karanfil oluşturmaktadır.

Veri Toplama Tekniği

Bu araştırmada; verilerin toplanması amacıyla konu ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Yapılan literatür taramasında; geleneksel Türk kitap sanatlarını içeren her türlü kaynakça incelenerek bilgilere ulaşılmıştır. 17. ve 18. yüzyıl kitap sanatlarındaki eserlere ulaşmada; yurtiçi ve yurtdışı müzelerde bulunan sanat eserlerinin yer aldığı çevrim içi katalog tarama bölümlerinden yararlanılmıştır. Bu müzeler; İstanbul Arkeoloji Müzesi, Topkapı Sarayı Müzesi, Sadberk Hanım Müzesi, British Museum, Paris Bibliotheque Nationale Museum'dur.

TÜRK KİTAP SÜSLEME SANATINDA ÇİÇEK

Türk sanatında dönem dönem farklı çiçekler ilgi odağı haline gelmiş olsa da; lale, gül, karanfil ve sümbül Türk sanatında en çok kullanılan çiçeklerdendir. Halk arasında da manevi sembol anlamıyla değer gören bu çiçekler güzel kokuları, insana verdiği yaşama sevinci ve mutluluğu ile tüm süsleme sanatlarında kullanılmıştır.

Süsleme sanatlarımızda kullanılan çiçek teması; stilize, yarı stilize ve natüralist olarak uygulanmaktadır. İlk dönemlerde stilize olan çiçekler, sonrasında değişmeye başlayan bezeme anlayışıyla realist bir görüşle ele alınmış ve bu anlayış batı etkilerine bağlanan bir yenilik olarak görülmüştür (Didinal, 1996: 86).

Stilize çiçekler; doğada görünen çiçeklerin birebir görüntüsü dışında, genel hatları ile modellenmesidir. Üsluplaşmada çiçek ana hatlarıyla tasvir edilip, fazla detaya yer vermeden üstten veya yandan görünüşü ile resmedilir. Burada bitkilerin sadeleştirilmesinde nakışhanedeki ustaların sanatsal becerileri ile doğayı daha detaylı gözlemlemelerinin önemli bir rolü vardır. Bitkilerin çiçek, yaprak ve gencalarının en karakteristik özelliklerini yansıtan bu çizgileri kullanmaları, ustaların iyi gözlem ve becerilerinden ileri gelmektedir. Yaprakların en ince detayları, kıvrım ve duruşları, gövdenin dinamikliği ve çiçeklerin yaprak sayısına kadar özel bir hassasiyet ile çalışılmıştır (Ak, 2008: 32).

Yarı natüralist çiçekler; Kara Memi üslubuyla başlayan doğadaki çiçeklerin gerçek görüntülerinden fazla uzaklaşmadan, yarı üsluplaşma ile oluşmaktadır (Biol ve Derman, 1991: 113). Üsluplaşmış olmalarına rağmen karakterini kaybetmeyen bu çiçekler isimleri ile ayrı ayrı fark edilirler. Yarı stilize çiçekte, farklı çiçekler birbirinin dalı üzerinde yer almaz. Bu sebeple yarı stilize olmuş çiçekler her biri kendi sapı ve kendi yaprağı üzerinde bulunur. İlk olarak yazma eserlerde uygulanan yarı natüralist çiçekler daha sonra tüm süsleme sanatlarında kullanılmışlardır. Yalnız başlarına kullanıldıkları kadar rumi ve hatai gibi klasik motiflerle harmanlanarak Osmanlı sanatında ve kitap sanatında yer almışlardır. Kara Memi'nin 1531 tarihli Muhibbi Divanı adlı eserde; halkar tarzı tezhip süslemelerinin yanı sıra, yarı natüralist üslupta hemen hemen bütün çiçekler işlenmiş, lale ve karanfil en öne çıkan motifler olmuştur (Fotoğraf 7), (Üçer ve Üçer, 2006: 65).

Fotoğraf 7. Muhibbi Divanı, 1566, İÜNEK, T. 5467 (Atasoy, 2002: 138).

Natüralist çiçekler; doğada görüldüğü halleriyle üç boyutlu olarak resimsel bir ifade taşıyan çiçek motifleridir. Osmanlı sanatında, 16. yüzyıl klasik döneminin önemli sanatçısı Kara Memi'nin klasik kuralların dışına çıkarak, tezhip sanatına getirdiği yarı natüralist çiçeklerle başlayan akım, 17. yüzyılda kendine has bir stilizeyle natüralizme dönüşmeye başlaması sonucunda doğadaki görünümüne en yakın formda çizilen, üç boyutlu görünüme sahip olan ve renkleri birebir aynı yapılmaya özen gösterilen çiçeklerdir (Akar ve Keskiner, 1978: 25; Okumuş, 2016: 52). Bu anlayış, doğal gerçekliği hiçbir değişime uğratmadan betimlemeyi amaçlar. Boyut kazandırılmış çiçek tasvirleri kitap sanatlarında o güne kadar gelen sanat anlayışından farklı bir şekilde yorumlanmıştır. Özellikle çiçeklerin renkleri doğal renklerini elde eder şekilde resmedilmeye çalışılmıştır (Fotoğraf 8,9).

Fotoğraf 8. Gül goncası, Abdullah Buhari, TSMK, H2155,39b, TSM.H2155, 18b (Atasoy, 2002: 179).

Fotoğraf 9. Gül, Abdullah Buhari, TSMK, H2155,39b, TSM.H2155, 18b (Atasoy, 2002: 179).

Onaltıncı yüzyılda en klasik çağına erişen Türk kitap sanatları klasik anlayışında gerilemeye başlamış, Türk süsleme sanatında klasik motiflerin yanı sıra bir yandan Avrupa sanatının etkisiyle biçimlenen yeni motifler ve biçimler kullanılmaya başlanmıştır. Geleneksel Türk kitap sanatlarında vazolu-vazosuz buketler halinde çiçekler, çiçek minyatürleri ile yarı natüralist çiçekler fiyonklu ya da serbest olarak doğadan stilize edilerek kullanılmışlardır (Fotoğraf 10). 16. yüzyılda gelişen ve 17. yüzyılda yaygınlaşan çiçek sevgisi ile natüralist çiçek üslubunda verilen çok sayıda eser, Sultan III. Ahmet döneminde ve sonrasında da devam etmiştir (Atasoy, 2005: 68).

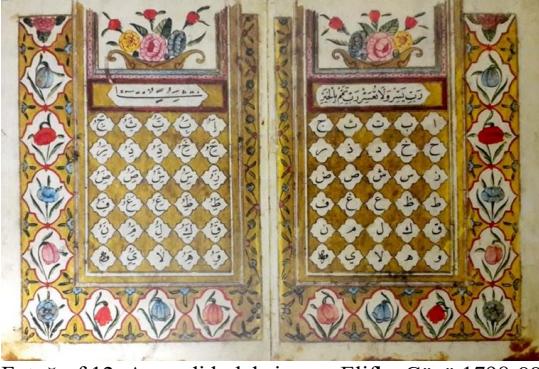
Fotoğraf 10. Silsilename-i Osmaniye (Padişah Tasvir-i Osmaniye), H. 1099/1687-88, İÜNEK, T.9366, Katmerli anemon ve tanımlanamayan çiçekler (Demiriz, 2005: 162).

Avrupa'daki yeni etkilerle şekillenen Türk sanatı; Barok, Rokoko ve Ampir üsluplarından etkilenmiş, dönemin en sevilen çiçek motiflerinden lale, sümbül, karanfil vb. çiçeklerden oluşan yeni buket düzenlemeleriyle yeni tasarımlara ulaşmıştır. Bu yaklaşım Avrupa süsleme sanatının klasik sanatımız içinde harmanlanarak yeni bir tarz olarak Türk Rokokosu üslubunun yaygınlaşmasına neden olmuştur. Böylece her tür sanat eserinin süslenmesinde Türk Rokokosu bir üslup olarak yaygınlaşmış ve bu eğilim o dönem yapılan birçok sanat eserinde görülmüştür. Sepet, vazo, fiyonk gibi toparlayıcı nesnelere yerleştirilen çiçekler, çok canlı renklerle resmedilmişlerdir (Tuncel, 2002: 34). Bu anlayış ile resmedilen kırmızı kurdele ile bağlı bukette süsen ve aynısefa çiçekleri görülmektedir (Fotoğraf 11), (Demiriz, 2005: 71).

Fotoğraf 11. Şah Sultan Vakfıyesi (III. Mustafa'nın kızı), Vakıflar Arşivi, K 132, 1801 (Demiriz, 2005: 224).

1798 tarihli Kubbealtı Akademisi Ekrem Hakkı Ayverdi Koleksiyonu'na ait elifba cüzü tasarımında da bu anlayış görülmektedir. Sayfanın tepelik bölümündeki yayvan Rokoko ve vazo içinde aynı çiçek düzenlemesine ek olarak güller bulunmaktadır (Fotoğraf 12), (Demiriz, 2019: 229).

Fotoğraf 12. Ayverdi koleksiyonu, Elifba Cüzü 1798-99 (Demiriz, 2005: 177).

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi M 418'de bulunan 1759 tarihli el-Hizip el-A'zam (Dua Kitabı)'nda da çiçekli tepelik tezhibinde, ortadaki alınlık bölümünün altın zemininde, içinde gül, lale ve anemon çiçekleri bulunan çanak formu vazolu bir kompozisyon görülmektedir (Fotoğraf 13), (Demiriz, 2019: 197).

Fotoğraf 13. El-Hizb el-A'zam (dua kitabı), TSMK, M. 0418, 1759 (Demiriz, 2019: 197).

Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesinde bulunan natüralist tarzda çiçeklerin bulunduğu bir başka eserde; sehpa üzerinde, içinde gül, kasımpatı, nergis, lale ve süsen gibi çiçeklerin bulunduğu bir sepet ile süslenmiştir (Fotoğraf 14), (Dalbaş, 2017: 274).

Fotoğraf 14. Divan-ı Nuri, EH. 1626, v. 125a, 1798, TSMK (Dalbaş, 2017: 274).

17 ve 18. yüzyıllarda Türk kitap süsleme sanatları içinde kullanılan çiçekler genellikle yarı natüralist ve natüralist olarak uygulanmıştır. Türk kitap süsleme sanatları içindeki yaygın olarak kullanılan ve çalışmanın konusunu oluşturan çiçekler; lale, gül, karanfil ve sümbüldür. Bu çiçekler ayrı başlıklar halinde detaylı incelenmiştir.

Lale

Anadolu'da lale hakkında verilen bilgiler Türkler ile başlamaktadır. Kazakistan'da yapılan arkeolojik kazılarda lalenin Türk süsleme sanatına çok önceden girdiği anlaşılmaktadır. Öyle ki; Kazakistan'da yapılan arkeolojik kazılarda, M.Ö. 2 ve 3. yüzyıllara ait olan mezarlardan altın plaklar çıkarılmış ve bu altın plakların süs eşyası olarak kullanıldığı kaydedilmiştir. Kazılarda bulunan altın plakların üzerinde lale motifleri bulunmaktadır. Bu durum göstermektedir ki süsleme sanatlarında lalenin kullanımını oldukça eskiye dayanmaktadır (Ayvazoğlu, 2003: 2). 1071 Malazgirt zaferi ile Türklerin Anadolu'ya gelmesi sonucunda lale motifi 12. yüzyıldan itibaren Büyük Selçuklu Devleti'nin eserlerinde kullanılmaya başlanmıştır. 16. yüzyılda ise yabancı bir çiçek olmaktan çıkarak değerli bir çiçek haline dönüşmüş ve Türk kitap sanatlarında kullanılmaya başlanmıştır (Baytop, 1992: 1; İrepoğlu, 2012: 117). Lale 16. yüzyıla gelindiğinde tamamen stilize edilmiştir. Böylelikle Türk süsleme sanatında kullanılan en hakim çiçek olmuştur. Lalenin uygulanmış olduğu alanlar arasında kumaş süslemeleri, freskler, kitap sanatları sayılabilir (Fotoğraf 15), (Ünver, 2010: 677).

Fotoğraf 15. Lale Risalesi, Nize-i Gül-gün, Ayverdi Koleksiyonu, 1726/27 (İrepoğlu, 2017: 13).

Lalenin Osmanlı çiçek kültüründe özel bir yeri vardır. Karların altından hayat bulan lale, Türkler için baharın müjdecisi, hayat ve bereketin de simgesidir (Atasoy, 2005: 72). Lale; kelime itibari ile Farsça olup, çok yıllık ve soğanlı, otsu bitki anlamına gelmektedir (Baytop, 1992: 1). Lalenin mitolojik hikayesinde; lale yaprağının üzerindeki çiğ tanesine yıldırım düşmesi sonucunda alev alan yaprak laleye dönüşmektedir. Lalenin iç kısmında kalan siyahlıkların yanık izlerini simgelediği düşünülmektedir (Üçer ve Üçer, 2006: 16). Bununla beraber, Türklerin yüzyıllardan beri en eski efsanevi süs çiçeklerinden biri olan lale asırlarca birçok farklı şekillerde yorumlanmış ve Türk süsleme tarihinde oldukça önemli bir yer kaplamıştır (Fotoğraf 16), (Ünver, 2020: 33).

Fotoğraf 16. Mecmua-i Gazeliyyat, Ali Üsküdarî, H. 1140/1727-28, İÜNEK, T. 5650, 75a, Pembe lale ve mor menekşe (İrepoğlu, 2017: 154).

Bir döneme de adını veren lalenin halkın gündelik yaşantısında da çokça tercih ettiği bilinmektedir. Lale zamanla gelişmiş ve İstanbul lalesi, Osmanlı lalesi (Lale-i Rumi) isimlerini almıştır (Baytop, 1992: 1-4). İstanbul lalesi, Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1495-1566) İstanbul'daki yabancı lale türleri ile Anadolu'dan gelen lale soğanlarının melezlenme yolu ile elde edilmesi sonucunda şekillenmiştir. İstanbul lalesinin çiçeği badem şeklinde olup, çanak yaprakları ise hançer şeklinde ve uçları tığ gibi ince ve sivridir. İstanbul lalesi; görüntüsüyle ince, uzun ve genelde altı hançer tipli yapraktan oluşmuş, uçları tığ şeklinde ve ince olan bir laledir. Lalenin sivri uç yapraklarından aşağıya doğru inildikçe bel kısmı incilir ve daha sonra kalınlaşır ve sonrasında dalla birleşeceği yere kadar tekrar incilir. Renkleri kırmızı, nar çiçeği ve sarı hakimiyetindedir (Fotoğraf 17), (Üçer ve Üçer, 2006: 84).

Fotoğraf 17. İstanbul Lalesi (Ayverdi, 2006: 29).

Lale motifi, 16. yüzyıl itibari ile Kara Memi'nin eseri Muhibbi Divanı ile kitap sanatında ve özellikler şükufenamelere sıkça kullanılmıştır. 17. yüzyılın ünlü ressamı Levni "Sürname" adlı eserinde laleleri çokça kullanmıştır (Ünver, 2010: 680), (Fotoğraf 18). Sultan Üçüncü Ahmet (1673-1736)'ın saltanatının son yıllarında

ise bu çiçeğe duyulan ilgi doruk noktasına çıkmış ve bu dönem tarihçiler arasında “Lale Devri” olarak isimlendirilmiştir (Baytop, 1992: 9).

Fotoğraf 18. At Meydanı'ndaki şenlikte dev bir lalenin geçişi, Surname-i Hümayun, TSMK, H 1344, 200a, 1582 (İrepoğlu, 2017: 170).

1717 tarihine kadar İran'dan ve Anadolu'dan getirilen laleler İstanbul'da çoğaltılmıştır. Hatta Kanuni Sultan Süleyman döneminin ünlü Şeyhülislamı olan Ebüssuud Efendi ilk lale çeşidini elde eden kişi olmuştur (Baytop ve Kurnaz, 2003: 79). Şeyhülislam Ebüssuud Efendi ortaya çıkartmış olduğu lale türüne ise Nur-ı And (Cennetinin Nuru) adını vermiştir (Ayvazoğlu, 2004: 109). Lale şekilsel olarak dönemden döneme değişiklikler göstermektedir. 16. yüzyılda lale, yuvarlığa yakın oval olarak tasvir edilirken; 18. yüzyılda ise uzun kadehler şeklinde tasvir edilmiştir (Demiriz: 1986: 355), (Fotoğraf 19-20,21). Klasik dönem Türk buketlerinin neredeyse tamamında kullanılan lalenin taç yaprakları genellikle üç uzun yaprak halindedir. Natüralist üsluba göre lalenin yaprakları doğadaki gerçeğine uygun bir şekilde resmedilmiştir (Bakır, 1999: 207; Derman, 2003: 81).

Fotoğraf 19. Şüküfename çiçekleri, NK, 4077 (Demiriz, 1999: 207).

Fotoğraf 20. Lale Risalesi, Ayverdi koleksiyonu, 1726/27 (Ayverdi, 1950: 9).

Fotoğraf 21. Abdullah Buhari, Pembe Kırlangıç Lalesi, 1726 TSMK H. 2155, y. 40a (Ünver, 2020: 97).

Lalenin estetik güzelliğinin yanında sembolik değeri de oldukça önem arz etmektedir. Ebcet alfabesine göre manevi manalar yüklenmiş ve ilahi aşkın sembolü haline gelmiştir. Tasavvufta önemli bir yere sahip olan lale “vahdet-i vücüt” yani “tüm varlığın tek kaynağı olan Allah’ı” temsil etmektedir. Bu sebeple lale motifleri ilahi varlığa işaret eden birer görsel semboller olarak görülmektedir (Özkeçeci ve Özkeçeci, 2007: 77-78). Lale, ilahi bir varlığı temsil ettiği için dini anlamı da oldukça önemlidir. Bu bakımdan; cami, çeşme, mezar gibi yapılarda süsleme unsuru olarak kullanılmıştır (Ayvazoğlu, 2004: 110). Ünver’e göre; “lale hem güzel bir çiçektir hem ruh alıcıdır hem de Allah’ın ilmüne mazhardır” diye sevilir (Ünver, 2010: 681). Hatta lalenin taç yapraklarının yukarıya doğru oluşu, bir dervişin dua ederken ki halini anımsatması ile tasavvufi anlamına katkı sağlamaktadır (İrepoğlu, 2017: 43).

Gül

Lale kadar önemli bir diğer motif ise güldür. Doğu ve Batı kültürlerinin en önemli ortak figürlerinden olan gül; kışın yapraklarını döken ve çalı görünümünde bir bitkidir (Naskali, 2018: 383). Gül aynı zamanda tüm çiçeklerin ortak adıdır. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu kültürel motif, Türkler tarafından çok uzun zamandan beri bilinmektedir. Gülün sahip olduğu çeşitliliği ve kolay uygulanması bakımından Osmanlı döneminde de stilize, yarı stilize ve natüralist üslupta hemen hemen her dönem ve her yerde kullanılmıştır (Fotoğraf 22,23).

Fotoğraf 22. Şükufenâme çiçekleri, NK, 4077, gül goncası (İrepoğlu, 2014: 288).

Fotoğraf 23. Şükufenâme çiçekleri, NK, 4077, gül (İrepoğlu, 2014: 288).

Gülün çizimleri farklı dönemde sanatçının yorumlaması ve estetik kaygısı ile değişiklik göstermiştir. Profilden ve tepeden görünüşleri ile yarı stilize çizilmiş örnekleri çoktur (Fotoğraf 24). Yarı stilize gül yerini zamanla natüralist çalışmalara bırakmıştır. Minyatürlerde figürlerin elinde, vazo içerisinde, dini eserlerde, ferman ve berat süslemelerinde kullanılmıştır. Bununla birlikte gül en yaygın ve en çok kullanılan çiçek motifi olmuştur (Turgut, 2003: 46).

Fotoğraf 24. Silsilenâme-i Osmaniye, 18. yüzyıla ait anonim bir eserde güllerin hâkim olduğu gül buketi, nr. 9366, 19b. İÜNEK, (Kurnaz, 1996: 221).

17. yüzyılın büyük gezgini Evliya Çelebi, gezmiş olduğu yerlerdeki gül bahçelerinden övgüyle bahsetmektedir. Evliya Çelebi'nin bu söylemleri neticesinde, 17. yüzyıl şehirlerindeki gül bahçelerinden, gül bağlarından, güllerden bahsedilmiştir (İrepoğlu, 2014: 36). Gül kullanımı yalnızca süsleme sanatında gerçekleşmemiştir. Bunun yanı sıra minyatürlerin önemli bir konusu olan portrelerde de yerini almıştır (Fotoğraf 25).

Fotoğraf 25. Sultan III. Mustafa'nın portresi. İcmal-i Tevarih-i Al-i Osman TSMK, E1453 (And, 2004: 160).

Özellikle Osmanlı Sultanlarının karakterlerini, vasıflarını ve görünüşlerini anlatan “Şemalname”lerde sultanların ve devlet büyüklerinin çoğu ellerinde gül koklarken canlandırılmıştır (Atasoy, 1971: 20). Osmanlı padişahlarının portre çalışmalarında ellerinde mutlaka bir çiçek tuttukları, çiçeğe verilen önemden anlaşılmaktadır (Atasoy, 2002: 48). Fatih Sultan Mehmet'in 15. yüzyılda başlattığı portrecilik geleneği, 16. yüzyılda sürdürülmüş ve çiçek koklayan padişah portreleri yapılmıştır (Atasoy, 2005: 58). Fatih Sultan Mehmet'in Nakkaş Sinan Bey'e veya Şiblizade Ahmet'e atfedilen ve Topkapı Sarayında bulunan ünlü portresinde, Fatih Sultan Mehmet bir gül koklamaktadır (Fotoğraf 23). Fatih Sultan Mehmet'in elinde koklamış olduğu gül, natüralist bir tarz ile sunulmuştur. Osmanlı'da Sultanların veya büyük devlet adamlarının ellerinde çiçek kokladıkları portrelerinin yapılmasının sebebinin, onların manevi taraflarını, ince ruhlarını, zevklerini ve sanat sevgilerini ön plana çıkartmak olduğu aşıkardır (And, 2004: 36).

Fotoğraf 26. Fatih Sultan Mehmet portresi Topkapı Sarayı Müzesi H. 2153, y. 10a (Bağcı vd., 2006: 40).

Tüm çiçekler için bir sembol olan gül; aşkın her çeşidini sembolize etmektedir (Ayvazoğlu, 2004: 84). Süsleme sanatında gül şeklinde olmayan bazı bezemelere gül denilmiştir. Yine Kur'an-ı Kerim veya dini konulu başka kitaplardaki marjlarda yer alan ve hizb, aşere, secde gibi yerleri belirten daire şeklindeki küçük madalyonlara da gül denilmektedir (Demiriz, 1986: 346). Tıpkı lale gibi gülün de tasavvufta oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır. Tasavvufta Allah ile kul arasındaki sevgi bağının ifadesi olan gül; gonca halinde bulunması ile “gül” birliğini; “açmış gül” halinde ise birliğin çokluk halindeki görünüşünü sembolize etmektedir. Gül bahçesi anlamına gelen “gülşen” ise gönül açıklığı veya ilahi güzelliği ifade etmektedir. Bir diğer anlatımla “gonca” ise; insanın Allah ile baş başa kalışını ifade ederken; “açmış gül” can sırrını ifade etmektedir (Ayvazoğlu, 2004: 87).

Türklerde gülün sembolize ettiği bir konu vardır ki oldukça önemlidir. Gül; Türk-İslam inancında Hz. Muhammed'i sembolize etmektedir. Sevgilinin yüzü ve endamını sembolize etmesi neticesinde gül, Türk sanatında sıklıkla tercih edilmiş ve kullanılmıştır. Gülün Hz. Muhammed'i sembolize etmesinin arkasında ise Hz. Muhammed'in terinin gül gibi koktuğu, Hz. Muhammed'in gül ve gül kokusunu çok sevdiği gibi inanışlar vardır (Özkeçeci ve Özkeçeci, 2007: 76). Ther'e göre; Kuran'da güller peygamber efendimizin göğe çıkışı sırasında olmuştur. Peygamber efendimizin ter damlacıklarından beyaz güller, alınının terinden sarı güller, Cebrail'in terinden ise kırmızı güller olmuştur (1993: 25). Klasik edebiyatımızda da gül; şekli, kokusu, dikenleri ve kısa ömürlü oluşuyla sembol değeri kazanmış bir kültürel motiftir.

1800 tarihli Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan Mirşad Enam'daki sayfa kenarlarına yapılmış güller doğal görünüşlerine oldukça yakın tasvir edilmişlerdir (Fotoğraf 27).

Fotoğraf 27. Mirşad el-enam, EH. 1677, 2b-3a, TSMK, (Atasoy, 2005: 75).

Yine cönk tarzındaki şiir defterine ait olan kitap kabında, ortada iri motiflerle yapılmış pembe gül, turuncu şebboy, kırmızı ve sarı anemon (dağ lalesi), mor süsen ve menekşe, mavi sümbül, yeşil mineler, sarı papatya cinsi çiçek ve beyaz sarı çiçeklerin saplarının birleştirilmesi ile birlikte bir buket vardır ve natüralist üslupta olduğu görülmektedir (Fotoğraf 28), (Duran, 1996: 47).

Fotoğraf 28. Ali Üsküdarîye ait lake cilt kapağı, Mecmua-i Gazelliyat, İÜNEK, TY, nr. 5650 (Çağman, 1989: 458).

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde korunan ve 1795 tarihli Divan-ı Hazik'in Mustafa El Üsküdarî'nin elinde çıkmış son derece zarif ve kaliteli lake cildinin süslemesinde natüralist çiçek üslubunda sümbüller ve gül goncaları görülür (Fotoğraf 29, 30), (Atasoy, 2002: 194).

Fotoğraf 29 Divan-ı Hazik, cilt kapağı TSMK, EH.1682 (Atasoy, 2002: 192).

Fotoğraf 30. Divan-ı Hazik, cilt kapağı TSMK, EH.1682 (Atasoy, 2002: 194-195).

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan Divan-ı İlhami adlı eserde de; tam sayfa olan çiçek buketinde renk tonlaması, ışık ve gölge ile hacim kazandırılmış çiçeklerin etkisi hissedilir. Tabii üslupta gül, sümbül ve lalelerden oluşan ve saplarından kurdele ile bağlanmış bir çiçek demetinin ustaca yapıldığı görülmektedir (Fotoğraf 31), (Dalbaş, 2017: 85).

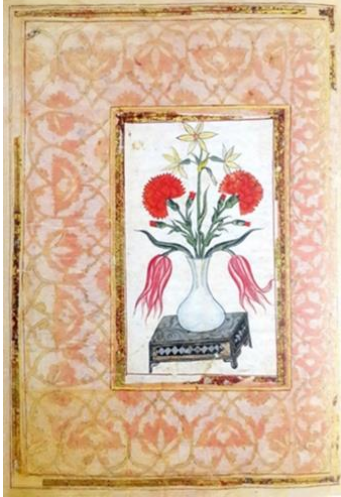

Fotoğraf 31. Divan-ı İlhami, T 5526, v. 66b 1785, İÜNEK (Dalbaş, 2017: 85).

Karanfil

Karanfil tıpkı lale gibi milli çiçeklerin arasında yerini almaktadır. Erken dönem ve diğer tüm sanat dallarında karşımıza çıkan karanfilin, 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl ilk yarısında en çok kullanıldığı bilinmektedir. Karanfil

Osmanlı döneminin süsleme sanatlarında sıklıkla kullanılmıştır ve laleden sonra en çok tercih edilen çiçek motifi olmuştur. Özellikle üsluplaşmış halleri çokça kullanılmıştır. Karanfil motifinin bilinen ilk örnekleri ise Selçuklu taş ve çini işlerinde görülmektedir. Karanfil, dönemin sanatçıları veya çiçek ustalarının yorumlamaları ile farklı formlarda resmedilmiştir. Kara Memi ile kitap sanatlarına da girmiş olan karanfil, Şükufenamelerde de sıklıkla bahsedilmiştir. 18. yüzyıla kadar üsluplaşmış ve yarı üsluplaşmış tarzda devam eden karanfil motifi sonrasında; tek dal olarak ve vazoda içinde natüralist tarzda tasvir edilmiştir. Gazneli Mahmut'un şiirlerini içeren ve Gazneli Albümü olarak tanınan 1685 tarihli eser çiçek tasvirleri açısından kitap sanatlarında önem arz eder (Atasoy, 2005: 68). Karanfil; Gazneli Mahmut Albümündeki buketlerde, bazı katı' albümlerde ve Ali Üsküdarî'nin buketlerinde zarif halleri ile kitap sanatlarında seçkin bir yer edinmiştir (Ayvazoğlu, 2004: 168-169), (Fotoğraf 32, 33).

Fotoğraf 32. Tuhfe-i Gaznevi (Gazneli Mahmut Albümü) İÜNEK. T. 5461. 1097/1685-86, 22a (Çağman, 2014: 200).

Fotoğraf 33. Mecmua-i Gazeliyyat, Ali Üsküdarî, H. 1140/1727-28, İÜNEK, T. 5650, 89a (Duran, 2008: 151).

Karanfil ilkbahar kompozisyonlarının olmazsa olmaz çiçek motifi olma özelliğini taşımaktadır. Karanfil motifinin çizimi dönemin çiçek ustalarının yorumlamalarına göre değişiklik göstermiştir. Levni'de minyatürlerinde karanfil motifini sıklıkla kullanmış sanatkarlardandır (Fotoğraf 34).

Fotoğraf 34. Dader Banu'nun Tasviri, 1720 TSMK, H 2164, Albüm Resimleri, y. 8b. (İrepoğlu, 1999: 182).

Bunun yanı sıra karanfil kendi dalında yandan profil, üstten profil ve açmamış gonca gül şeklinde kullanılmıştır. Katmerli ve yalın olmak üzere iki çeşidi bulunan karanfil motifi, profilden görünüşü stilize edilerek kullanılmıştır. Sanatçıların yorumlamasına bağlı olarak karanfillerin üç, beş, yedi gibi tek rakamlı olan yaprak sayıları arttırılmıştır. Karanfilde tıpkı lale ve gül gibi natüralist bir şekilde oluşturulmuştur. Doğadaki haline benzer şekline resmedilmiştir (Fotoğraf 35,36,37,38,39,40), (Bakır, 1999: 209-210).

Fotoğraf 35. Natüralist karanfil (Demiriz, 2005: 138).

Fotoğraf 36. Mundy Albümü, Karanfil ve goncası, 1974-6-17-013 BM. 34 b (Çağman, 2014: 186).

Fotoğraf 37. Kıyafet Albümü, Bibliotheque Nationale BnF Od 26, 15x8.5 cm (Demiriz, 2005:80).

Fotoğraf 38. Mundy Albümü, karanfil ve goncası 1974-6-17-013 BM. 50 b (Çağman, 2014: 190).

Fotoğraf 39. Bibliotheque Nationale BnF Od 26, Murakka albüm, Oyma vazo ve çiçekler, 15x8.5 cm (Ünver ve Mesara, 1980).

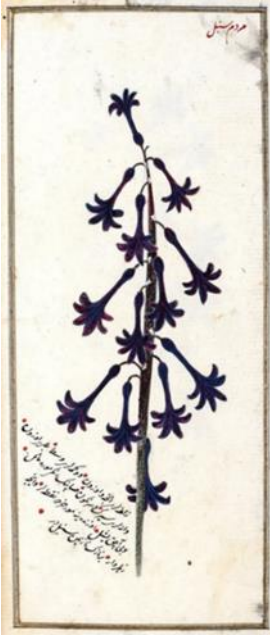
Fotoğraf 40. Levni'nin tiplerinde karanfil, (Atasoy, 2002: 98).

Sümbül

Osmanlı sanatında önemli bir yer tutan sümbül hem kokusu hem de güzel renkleri ile baharın müjdecisidir. Türk kitap süsleme sanatında da en az lale ve gül kadar sevilmiş ve kullanılmıştır. Divan ve halk şiirlerinde de sıkça bahsi geçen sümbül sevgilinin saçına benzetilmiştir (Demiriz, 1986: 365). Saray bahçeleri için sümbül soğanları Maraş ve Halep'ten getirilmiş ve İstanbul'da bolca kullanılmıştır (Ayvazoğlu, 2004: 153).

Sümbül zambakgiller ailesindedir. Avrupalılar bu çiçeğe "şark gözü" adını vermişlerdir. Sümbül; kılıç şeklinde etli, uzun yaprakları olan lale gibi soğanlı ve otsu bir bitkidir (Rüştü, 2015: 199). Çiçekler ana sapın ucunda basit salkım şeklinde sıralanmıştır. Sümbül çiçeği; formu itibari ile hemen hemen her çiçek kompozisyonlarında kullanılmıştır. Özellikle vazolu büyük çini panoların yanı sıra sonsuz düzenli çiçekli panolarda da sık sık kullanılmıştır (Özkeçeci ve Özkeçeci, 2007: 78).

Süsleme sanatlarında kullanılan sümbül motifi tüm örneklerde dört yapraklı şekilde sembolize edilmiştir. Aşk, mutluluk ve bağlılığı sembolize eden sümbül, doğadaki haline çok yakın tasarlanmıştır. Sümbül motiflerinde yapılan ufak değişiklikler ile çok çeşitli sümbül motifleri çizilmiştir (Fotoğraf 41,42,43,44,45), (Bakır, 1999: 2010).

Fotoğraf 41. Şüküfename, Ali Çelebi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi 1573, v. 72 b, 1780 (Kahraman, 2015: 459).

Fotoğraf 42. Ali Üsküdâri tarafından 1140/1727'de natüralist tarzda uygulanmış çiçekler, Gazeller (Şiir) Albümü, İ.Ü.K, T 5650, 1727-28 (Duran, 2008: 141).

Fotoğraf 43. Mecmua-i Gazeliyyat, Ali Üsküdarî, H. 1140/1727-28, İÜNEK, T. 5650, 33a (Duran, 2008: 145).

Fotoğraf 44. Çiçek defteri, 1780, sümbül, gül ve goncası (Develi, 2007: 32).

Fotoğraf 45. Türk Şiir Antolojisi, vazoda çiçekli katı', BL, Or. 1588 13763 BD, 94 (Mesara, 1998: 94).

SONUÇ

Çiçekler doğanın insana sunduğu en güzel armağanlardan biridir. Zengin bir kültüre sahip olan Türkler, hayvansal motiflerin yanı sıra doğadan stilize ettikleri çiçek motiflerinden de yararlanarak zengin süsleme unsurları meydana getirmişlerdir. Türk sanatında her dönem sevilerek kullanılan çiçek; İslamiyet sonrası bezeme anlayışındaki farklılıklar, özellikle bitkisel süslemenin ağırlık kazanması ile sanat alanında çiçek temalı kompozisyonların önem kazanmasına neden olmuştur. Türk toplumunda çiçeğe olan tutku, Türklerin çiçeği her anlamda ve her yerde kullanmasına ve imparatorluğun da sınırlarını aşan kültürel bir etki yaratmasına neden olmuştur. İlk başta stilize edilerek kullanılan çiçek motifleri, 16. yüzyılda yarı natüralist tarza ve özellikle 17. yüzyıldan sonra Batı etkisinde kalarak sonrasında tabii bir tarza dönüşmüştür. İlk olarak kitap süslemelerinde karşımıza çıkan natüralist yaklaşım sonrasında bütün sanat dallarında kullanılmıştır. Süsleme motifi ve sembolik anlamıyla büyük bir öneme sahip olan lale o kadar değerli bir çiçek halini almıştır ki bir devre adını dahi vermiştir. Birçok çiçek gül adı altında nitelendirilmiştir. Karanfil ve sümbül de Osmanlı sanatının en çok kullanılan çiçeklerinden olmuş, natüralist ve yarı natüralist halleriyle Türk kitap sanatlarında sıklıkla kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ak, C. G. (2008). “Geleneksel Türk Seramik Sanatında Çiçek: Bir Tasarım Ögesi Olarak Ele Alınışı ve Kişisel Yorum”, Yüksel Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Akar, A. & Keskiner, C. (1978). Türk Süsleme Sanatlarında Motif, Tercüman Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- And, M. (2004). Osmanlı Tasvir Sanatları 1: Minyatür, Türkiye İş Bankası, İstanbul.
- Atasoy, N. (2005). 15. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Osmanlı Bahçeleri ve Hasbahçeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul.
- Atasoy, N. (2002). Hasbahçe, Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek. Koç Kültür Sanat ve Tanıtım Hizmetleri Tic. A.Ş., İstanbul.
- Atasoy, N. (1971). “Türklerde Çiçek Sevgisi ve Sanatı”, Türkiye’imiz Kültür ve Sanat Dergisi, (3): 14-24, İstanbul.
- Ayvazoğlu, B. (2003). Ateş Çiçek, Lale, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul.
- Ayvazoğlu, B. (2004). Güller Kitabı “Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme”, Ötügen Yayınları, İstanbul.
- Ayverdi, E. H. (2006). 18. Asırda Lale, (Haz: Uğur Derman), Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- Ayverdi, E. H. (1950). XVIII. Asırda Lale, Kemal Matbaası, İstanbul.
- Bağcı, S., Çağman., F., Renda., G., & Tanındı, Z. (2006). Osmanlı Resim Sanatı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul.
- Bakır, T. S. (1999). İznik Çinileri ve Gülbenkyan Kolesiyonu, Türk Tarih Bankası Yayınları, Ankara.
- Baytop, B. & Kurnaz, C. (2003) “Lale” , TDV İslam Ansiklopedisi, (XXVII):81, Ankara.
- Baytop, B. (1992). İstanbul Lalesi, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Çağman, F. (2014). Katı’ Osmanlı Dünyasında Kağıt Oyma Sanatı ve Sanatçıları, Aygaz Yayınları, İstanbul.
- Çağman, F. (1989). “Ali Üsküdarı”, TDV İslam Ansiklopedisi, (II): 458, İstanbul.
- Dalbaş, E. K. (2017). “Tezhip Sanatında Sultan III. Selim Dönemi (1789-1807), Sanatta Yeterlilik Tezi, Marmara Üniversitesi’ Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Demiriz, Y. (2019). Osmanlı Kitap Sanatında Doğal Çiçekler, İstanbul: Hayalperest Yayınevi, İstanbul.
- Demiriz, Y. (2005). Osmanlı Kitap Sanatında Doğal Çiçekler, Yorum Sanat, İstanbul.
- Demiriz, Y. (1986). Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler, Acar Matbaacılık, İstanbul.
- Derman, Ç. (2003). “Lale”, TDV İslam Ansiklopedisi, (XXVII):27, Ankara.
- Develi, H. (2007). Çiçek Defteri, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul
- Didinal, T. Y. (1996). “18. Yüzyılda Müzehhip ve Ressam Ali Üsküdarı (Eserleri ve Üslubu)”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi /Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Duran, G. (2008). Tezhip ve Rugani Üstadı Çiçek Ressamı Ali Üsküdarı, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, İstanbul.
- Duran, G. (1996). “Ali Üsküdarı, Motif ve Üslup Anlayışı”, Sanatta Yeterlik Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İrepoğlu, G. (2017). Doğada, Tarihte, Sanatta Lale, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İrepoğlu, G. (2014). Gül, Aşkın Çiçeği, Sanatın Çiçeği, Sonsuzluğun Çiçeği, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İrepoğlu, G. (1999). Levni: Nakış, Şiir, Renk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kahraman, S.A. (2015). Şükufename Osmanlı Dönemi Çiçek Kitapları, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul
- Kurnaz, C. (1996). “Gül”, TDV İslam Ansiklopedisi, (XIV): 219-222, İstanbul.
- Mesara, G. (1998). Türk Sanatında İnce Kağıt Oymacılığı (Katı’), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara
- Naskali, E. G. (2018). Çiçek Kitabı, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Okumuş, A. (2016). Türk Süsleme Sanatlarında Barok ve Rokoko, İlke Basım Yayım, İstanbul.
- Özkeçeci, İ., & Özkeçeci, Ş. (2007). Türk Sanatında Tezhip, İlhan Özkeçeci Yayınları, İstanbul.
- Rüştü, C. (2015). Türk Çiçek Kültürü Üzerine Cevat Rüştü’den Bir Güldeste (Haz. Nazım H. Polat), Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Soysaldı, A. (2018). “Kültür, Sanat ve Beşeriyet İlişkisi”, Türk Sanatları Dergisi, 305-315.
- Tanıncı, Z. (2019). Yazıda Ahenk ve Renk, Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul.
- Ther, U. (1993). Türk İşlemeleri (Çev.: Fatma Artunkul), Yeni Çığır Kitapevi, İstanbul.
- Tuncel, M. (2002). “Osmanlı Dönemi Tezhip Sanatında Barok-Rokoko Üslubu (18.-19. Yüzyıl)”, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Turgut, A. Y. (2003). “18. Yüzyıl Tezhip Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler”, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Üçer, K. & Üçer, M. (2006). Lale-i Münevveran, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul.
- Ünver, S. (2020). Lalezar-ı Süheylî Tarihîmizde Lale Merakı (Haz. Ömer Faruk Şerefoğlu), Albaraka Yayınları, İstanbul.
- Ünver, S. (2010). Türk Süsleme Sanatları Cilt II. (Haz. Gülbün Mesara & Aykut Kazancıgil), Türk Süsleme Sanatları Cilt II., İşaret Yayınları, İstanbul.
- Ünver, S. & Mesara, G. (1980). Türk İnce Oyma Sanatı ‘Kaat’ı’, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.